

Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon. Szerk.: Báर्थ Dániel. Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék, 2013.

A magyar egyháztörténet-írás fókuszába mindeddig elsősorban az egyházi intézmények és a jelentékeny személyiségek vagy éppen az állam–egyház kapcsolatok kerültek, amíg az alsópapság alig kapott teret az elbeszélésekben. 2013-ban megjelent az első olyan tanulmánykötet, amely kifejezetten az alsópapság kérdéskörét helyezi középpontjába, mégpedig erőteljesen interdiszciplináris megközelítésben: az egyháztörténeti mellett a történeti néprajzi, antropológiai, művelődés- és társadalomtörténeti aspektusok is hangsúlyt kapnak a kötetben, amelynek kiadója az ELTE BTK Folklore Tanszéke.

BÁRTH DÁNIEL a kötet bevezető tanulmányában összefoglalja a témakör eddigi kutatási irányait – a magyar mellett elsősorban az angol, a francia és a német irodalomra fókuszálva –, és rámutat arra, hogy a hazai tudományosság főleg az alulnézeti egyházmegye-történetek, valamint az egyes papi személyiségekre és lokális konfliktusokra fókuszáló esettanulmányok terén bír hiányosságokkal. A kötet szerkesztője a kérdéskör szempontjából legrelevánsabb forrástípusok, mint például a canonica visitatiók, a historia domusok vagy éppen a perszonális iratok számba vételével folytatja. Báर्थ végül a témakör tíz olyan aspektusát gyűjti össze, amely irányt szabhat a jövőbeni kutatások számára: ilyen lehet például az alsópapság és a népi kultúra kapcsolatának vagy a papi normaszegések mögötti történeteknek a mélyreható vizsgálata.

A kora újkori szekció tanulmányai az egyházszerkezet alsó szintjének egyházi és társadalmi szerepeit taglalják sokoldalúan. GÁRDONYI MÁTÉ a tridenti zsinat dogmatikai határozataiban és reformkánonaiban megragadható papi eszményképét vizsgálja, hiszen – ahogy arra a szerző is felhívja a figyelmet – a zsinat négy évszázadon át, egészen a II. vatikáni zsinatig fontos hivatkozási alap maradt. A tanulmány jól rávilágít a tridenti papi ideál hármassá, kultikus, pasztorális és jogi arculatára. Trident után persze egy olyan struktúra épült ki, amelyet nem csupán az egyházi, hanem a világi hatalom is felhasználhatott saját céljaira, így például a helyi közösségek elérésére, megszólítására. GÓZSY ZOLTÁN a 18. századi katolikus egyház normakommunikációs szerepét vizsgálja a pécsi egyházmegye példája alapján. A királyok ugyanis a társadalom konszolidációját, integrációját, végül pedig határozott modernizációját szorgalmazó programjaik megvalósításában egyaránt fontos mediátori szerepet szántak a plébániáknak. II. József a kommunikáció terén még elődjeinél is erőteljesebben támaszkodott a plébániákra, amelyek a reformpolitika eszközeként funkcionálhattak. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek forrásértékére, információgazdagságára irányíthatja a figyelmet MIHALIK BÉLA VILMOS tanulmánya, amelyben a szerző az egeri egyházmegye 1746. évi canonica visitatioját elemzi, mégpedig igen sokoldalúan: három főesperesség belső viszonyai és a plébános-állománya után középpontba kerül plébános és közösség viszonya is. Már Báर्थ Dániel ráirányította a figyelmet a normaszegő papok problémájára, mint a kötet középpontjában álló kérdéskör egy fontos aspektusára, KISS RÉKA tanulmányában pedig – a

kora újkori erdélyi reformátusok esetében – éppen a papi normaszegések mögött meghúzódó lehetséges tényezők kerülnek előtérbe, úgymint például a papmarasztás intézménye vagy éppen a gazdasági ügyek visszásságai.

A 18. századi témájú szövegek a helyi közösségek szintjén vizsgálják a vallási tolerancia, illetve intolerancia problémáját. A veszprémi egyházmegyei katolikus pasztoráció, majd egy, egész pontosan kővágóörsi plébániaalapítás nehézségeit, problémáit tárja fel DÉNESI TAMÁS tanulmánya: a szöveg jól megvilágítja, hogy a 18. század derekán a protestáns többségű országrész esetében – például a paphiány mellett – az evangélikus és a református közösség intoleranciája, ellenséges fellépése is megnehezíthette az új katolikus plébánia felállítását. (Igaz, az alapítás után a helyi katolikus közösség pont az új plébános korhely hajlamai miatt szegyenkezhetett.) A szintúgy jelentős protestáns lakossággal bíró Nógrád megyébe vezet MUNTAGNÉ TABAJDI ZSUZSANNA írása, amely Fábián István romhányi plébános személyére és tevékenységére összpontosít, a protestánsellenes fellépésben ugyanis a váci egyházmegyében is kulcsszerep jutott a plébánosoknak. A szerző a pap személyes levelei alapján vizsgálja viszonyulását a Romhány többségét képező protestánsokhoz. Fábián nem mellesleg perek egész sorát indította a protestánsok ellen, ami – mutat rá a szerző – a rekatolizáció legfőbb eszköze volt az egyházmegyében. FORGÓ ANDRÁS a 18. század végi propagandairóladalom fényében vizsgálja, hogyan hathatott II. József türelmi rendelete a katolikus–protestáns együttélésre. A történész több aspektusból láttatja a problémát, hiszen a felvilágosult, a jozefinista egyházi tolerancia pártját fogó katolikus plébános, majd a Batthyány József hercegprímás hittérítő tevékenységében – a felvilágosult korszellemnek megfelelően – a békés, türelmes jegyeket előtérbe helyező publicista röpiratát éppúgy megszólaltatja, ahogy egy olyan protestáns szerzőjű szöveget is, amely éppen a türelmi rendelet teremtette lehetőségek meggátolását róttá fel a katolikus egyházzal szemben.

A 19. század világába vezető tanulmányok más és más szempontból ugyan, de egyaránt pap és közösség viszonyát boncolgatják. SZÁSZ LAJOS munkájában három aspektusból vizsgálja gyülekezet és lelkész kapcsolatát a 19. század első felében. A lelkéssel szemben támasztott elvárások, követelmények, valamint a lelkész anyagi helyzete és jövedelmezése mellett a lelképásztornak és feleségének a közösség színe előtt fejlődő kapcsolata úgyszintén fókuszba kerül, hiszen a pap felesége gyakran afféle minta lehetett a közösség számára. A szerző szövegében, amelyben békés-bánati református egyházmegyei forrásanyaggal dolgozik, maga is felhívja a figyelmet a lelkészi kar differenciáltságára, nem-egységes mivoltára is. A már megöregedett lelkészek és családtagjaik problémája, vagyis a református egyházon belüli önsegélyezés áll PÁLYI ZSÓFIA KATA tanulmányának középpontjában. A vizsgált Kegyes Társulat célja ugyanis az volt, hogy az öreg prédikátorokról, valamint az elhunyt prédikátorok árváiról és özvegyeiről egyaránt gondoskodjon. A szerző munkáját a tatai református özvegy-árva intézet 1800. évi alapítását, majd 1834-ig terjedő történetét dokumentáló forrásszövegre alapozza. BEDNÁRIK JÁNOS esettanulmány-jellegű munkája egy, a helyi közösség és plébános között elfajuló budakeszi konfliktust vesz górcső alá, amely végül a katolikus pap

kényszerű távozását eredményezte a német ajkú faluból. A krízissel összefüggésben több olyan forrás is keletkezett, amely megvilágíthatja a faluközösség és a falusi pap közötti viszony kritikus pontjait. A szerző, amellet, hogy jól kiaknázza az említett források kínálta lehetőségeket, szélesebb kontextusban, a 19. század közepi országos szellemi és politikai fejlemények és folyamatok függvényében is vizsgálja a „budakeszi tumultust”.

A tanulmánykötet utolsó szekciója az alsópapság szerepét a 20. sz. eleji vallási megújulási mozgalmak összefüggéseiben vizsgálja. SIMON ERVIN egy 20. század első harmadában kirajzolódó református lelkészi életpálya szemszögéből világítja meg az újonnan megjelenő kiségyházak problematikáját: Balla Endre, az eleinte energikus, határozott fellépésű, így megbecsült lelképásztor idővel kompromittálódott egyházában, ugyanis nem tudta meggátolni a baptisták térnyerését községében, amit pedig személyes attitűdjével is magyaráztak. A tanulmány az egyének eseményformáló szerepére, jelentőségére is ráirányíthatja a figyelmet a lokális felekezeti konfliktusokban. SMID MÁRIA BERNADETT – úgyszintén a század első harmadára fókuszálva – a szekularizáció jelenségei ellen fellépő jezsuiták belmissziójával foglalkozik: többek között azt vizsgálja, hogyan integrálhatták a páterek a falusi közösségek világába az eredetileg a városi igényekre és sajátosságokra formált Mária-kongregációkat. A belmisszió, a közösség lelkigondozása a Trianon utáni erdélyi református egyházban a nemzeti hagyomány ápolásával is együtt járt. ILYEFALVI EMESE tanulmányában egy kidei lelképásztor, Bonczidai Dezső tevékenysége kerül a fókuszba, aki sajátos módon, a „ha elolvastad, add tovább” elvére alapozó levelezési stratégiát választott, hogy személyes hangon, ám mégis írásos formában kommunikálhasson a közösség irányába. A fiatal kutató sokoldalúan elemzi a kidei lelkész kommunikációjának tartalmi elemeit a levelek alapján.

A hiánypótló, számos problémát felvető és körüljáró tanulmánykötet, amely jól demonstrálhatja a tudományközi – jelen esetben főleg történet- és néprajztudományi – megközelítésekben rejlő lehetőségeket, remélhetőleg újabb kutatásokat is inspirálhat majd.

(ism.: *Rada János*)